
IVANA DOBRIVOJEVIĆ, istraživač-saradnik

Institut za savremenu istoriju

Beograd, Trg Nikole Pašića 11

UDK 316.75:37.014(497.11)"1945/1955"(093.2)

OBRAZOVANJE U SLUŽBI IDEOLOGIJE PROSVETNI NAPORI VLASTI NA SRPSKOM SELU 1945–1955*

APSTRAKT: U članku se razmatraju prosvetni napori vlasti na srpskom selu u prvoj posleratnoj deceniji. Posebna pažnja je posvećena analfabetskim tečajevima, popularisanju knjige i pismenosti uopšte, kao i otvaranju zadružnih domova i biblioteka određenih da postanu glavna kulturno-prosvetna sedišta na selu.

Ključne reči: Komunistička partija, ideologija, Srbija, prosvećivanje, opismenjavanje

Izgradnja novog, socijalističkog društva i potpuna transformacija sela, prema dogmatskim partijskim shvatanjima i vizijama, nije se mogla ni zamisliti bez „likvidacije ideoloških ostataka kapitalizma“ i vaspitavanja najširih slojeva stanovništva u novom, socijalističkom duhu. Partijski funkcioneri stoga nisu težili bilo kakvoj modernizaciji i napretku države i društva, već samo onoj koja je garantovala stalan progres prema komunizmu.¹ Iza plemenitih prosvetnih ciljeva krila se ne samo želja za podizanjem kulturnog nivoa i unapređenjem životnih prilika srpskog i jugoslovenskog seljaštva, već i težnja za prevaspitavanjem starih i vaspitavanjem novih naraštaja u skladu sa partijskim uverenjima i zamislama, budući da je jedino takav put garantovao proširivanje političke osnovice režima i trajnu sigurnost aktuelnog državnog poretka. Stoga su svi oblici prosvetnog rada na selu, počev od analfabetskih tečajeva i čitalačkih grupa, preko knjižnica, čitaonica, bioskopa i predstava morali biti ideološki usmereni i politički angažovani. Novi modeli prosvećivanja podrazumevali su i novo, ideološki podobno učiteljstvo,² ali i neprestan angažman svih partijskih aktivista. Komuniste treba, isticao je Agitprop, „stalno vaspitavati“ da budu agitatori „na svom poslu i na svakom

* Rad je deo projekta *Srpsko društvo u jugoslovenskoj državi u 20. veku – Između demokratije i diktature* (177016) koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

¹ V. Програма Комунистичке партије Југославије, *Пети конгрес Комунистичке партије Југославије 21–28. јула 1948. Стенографске белешке*, Београд 1948, 878, 886.

² Закључци са састанка Управе за агитацију и пропаганду о питању рада на селу одржаног 3. априла 1948, АЈ, А СК СЈ, VIII, II / 2-б-6.

mestu“, pa čak i na seoskim prelima i poselima.³ Širenje političkih verovanja i partijskih shvatanja o društvu postalo je najvažniji cilj, pa su u sistemu čvrsto prožetom oficijelnom partijskom dogmom prilike za ideološko vaspitavanje iznalažene čak i tamo gde ih zaista nije moglo biti – na krojačkim tečajevima.⁴ U takvoj atmosferi, prosvjećivanje je sve više poprimalo obrise još jednog u nizu normativa koji je trebalo ispuniti, a odsustvo suštinskog razumevanja ali i senzibiliteta za stvaran kulturno-prosvetni rad najpotpunije je dolazilo do izražaja u mehaničkom prenošenju industrijalizacijskih modela i iskustava, budući da su lokalni organi podsticani da organizuju takmičenja u kojima bi se sela nadmetala u broju opismenjenih analfabeta, ali i novootvorenih biblioteka i čitaonica.⁵

Nepostojanje stvarnih prioriteta, odsustvo usredsređenosti i insistiranje na (pre)širokoj prosvetnoj delatnosti dovodili su prosvetne radnike u gotovo bezizlazan položaj. Seoski učitelj je tako, skoro po pravilu, „angažovan i na zdravstvenom tečaju i na tečajevima narodne tehnike i u fiskulturnom radu. On je i redovni predavač na seoskom narodnom univerzitetu, i horovođa i reditelj u dramskoj grupi i knjižnjicar u dobrom delu seoskih knjižnica“.⁶ Međutim, obaveze učitelja u novom društvu izlazile su iz prosvetnih okvira, budući da se od prosvetnih radnika, kao i u međuratnom razdoblju, očekivao jasan politički angažman – „pravilno tumačenje“ sukoba sa SSSR-om, privrednih mera i partijskih aktivnosti na socijalističkom preobražaju sela.⁷ Paradoksalno, uprkos velikom broju nametnutih zadataka stvarna uloga učitelja, nekada glavnog seoskog prosvetitelja, bila je marginalna, budući da se u velikom broju slučajeva njihov rad svodio na puko izvršavanje partijskih naređenja. „Kad dođeš u srez“, žalili su se prosvetni radnici iz Pirota, „poverenik prosvete ti da direktive, pa ti omladinac da direktive, pa AFŽ i pođemo u selo sa glavom punom direktiva, a ako si iznosio nešto onako UDB-a te pozove na razgovor“. Slično je bilo i u Žitorađi, gde su učitelji, umesto preko potrebnih zdravstvenih predavanja, morali govoriti seljacima o Pariskoj komuni jer je poverenik prosvete, brinući se o ideološkom umesto o stvarnom prosvjećivanju, tako naredio.⁸

Na zaostalom i u vremenu zastalom srpskom selu, sa prosvjećivanjem se moralo krenuti od samog početka, odnosno od opismenjavanja, budući da je

³ Sastanak Agitpropa CK KPJ od 5. februara 1948, AJ, A CK SKJ, II / 2-b-6 (k 4).

⁴ III plenum Centralnog odbora AFŽ-a održan 5. juna 1949, AJ, 141-6-15.

⁵ Br. AP 114 od 25. februara 1946, AS, Đ2-13-1. V. i Kampanja za suzbijanje nepismenosti, AS, G 183-VI-1.

⁶ Problem prosvjećivanja sela, AJ, 142-68-223. V. i M. Милојковић, Актуелни проблеми културно-масовног рада. Реферат са друге годишње скупштине Савеза културно-просветних друштава НР Србије, *Културни живот. Орган Савеза културно-просветних друштава НР Србије*, 10, 1950, 7–8.

⁷ O radu sreskih i gradskih prosvetnih saveta u 1951. godini, AS, G 193 (Savet za prosvetu i kulturu NR Srbije)-3.

⁸ Izlaganje Dušana Petrovića-Šaneta na III plenumu CK KPS održanom 28. januara 1950, AS, Đ2-2-2.

prema podacima Ministarstva prosvete Srbija sačekala oslobođenje sa 1.051.618 nepismenih lica starijih od 18 godina.⁹ Ovaj preliminarni popis analfabeta izvršen na osnovu biračkih spiskova je, uprkos ogromnim ciframa, zbog svoje manjkavosti prikrivao realnost i još porazniju statistiku prema kojoj je u Srbiji 1948. godine živelo čak 1.404.597 nepismenih stanovnika Srbije, mahom žena¹⁰

Nepismenost je varirala od kraja do kraja, a najteže prilike su vladale na jugu zemlje, pre svega u zaostalim kosovsko-metohijski selima u kojima često nije bilo ni pismenog lica koje bi moglo izvršiti popis analfabeta!¹¹ Zbog ogromnog analfabetizma vlasti su nekoliko nedelja pre završetka ratnih operacija izradile prvo uputstvo za suzbijanje nepismenosti. Predviđeno je da se opismenjavanje vrši putem tečajeva, koje je trebalo otvarati u svim mestima – „varošima, selima, zaseocima, preduzećima“ u kojima je živelo ili radilo najmanje 5 nepismenih, starih između 14 i 50 godina. Zanimajući konzervativizam naročito starijeg seoskog življa, stepen nezainteresovanosti za čitanje i pisanje, ali i teške životne prilike koje su neposredno po završetku rata vladale, vlasti su pohađanje analfabetskih tečajeva proglasile pravom i dužnošću svakog nepismenog. Nerealne procene brzine, mogućnosti i limita usvajanja novih znanja, ali i velika želja da se seosko stanovništvo opismeni u najkraćem roku, uticala je i da izrađeni nastavni plan tečajeva bude neostvariv. Sezonski poljoprivredni poslovi diktirali su tempo i vreme rada, pa je opismenjavanje zapravo vršeno jedino od oktobra do marta,¹² budući da su u zimskim mesecima seljaci imali više prilike da se okrenu sebi, sopstvenim potrebama, rasonodi i eventualnom sticanju prvih znanja. Prema uputstvima saveznog Ministarstva prosvete, na nižim analfabetskim kursevima u trajanju od najmanje 30 radnih dana trebalo je da polaznici savladaju osnove pismenosti i računa, dok je na višim, petnaestodnevnim, pažnju trebalo posvetiti „lepom čitanju i pisanju“, ali i upoznavanju državnog uređenja, proizvodnje i tekovina minulog partizanskog vojevanja. Revolucionarni zanos i čvrsto verovanje da je na brzinu „opismenjene“ seljake za jedva nekoliko nedelja moguće upoznati i sa osnovnim ideološkim postavkama partijskog učenja, u punoj meri su dolazili do izražaja ne samo u koncepciji tečajeva i nastavnom programu već i u izboru edukativnih materijala. Stoga su glavnu i osnovnu preporučenu „literaturu“ iz koje je trebalo utvrđivati naučena slova činile „novine i knjige o savremenim pitanjima“,¹³ posebno one koji su obrađivale obnovu ili pak „herojske podvige Crvene armije“ i partizanske vojske.¹⁴ Međutim, Ministarstvo prosvete Srbije je oktobra 1945. donekle izmenilo i prilagodilo početno savezno uputstvo. Po-

⁹ Izveštaj o radu na suzbijanju nepismenosti, AJ, 313-11-38.

¹⁰ Naime, nepismeno je bilo 1.025.868 žena i 378.729 muškaraca; O nepismenosti, AJ, 141-15-82.

¹¹ O narodnom prosvetivanju. Sa sastanka Prosvetnog saveta pri Ministarstvu prosvete savezne vlade održanog od 6. do 14. avgusta 1945, AJ, 313-3-9.

¹² Br. 25 665 od 29. aprila 1948, AS, G 183-VI- fascikla za 1948, bez broja.

¹³ Uputstva za rad analfabetskih tečajeva, AJ, 141-15-80.

¹⁴ Tečajevi i priredbe, AJ, 313-11-39

dela na niže i više analfabetske tečajeve je napuštena, nastavni program spojen, a vreme opismenjavanja produženo na četiri meseca.¹⁵

Pismenost na selu smatrana je „jednom od garancija“ razumevanja, ali i prihvatanja „dubokih“ državnih promena i „izvojevanih tekovina“, oruđem u obnovi i izgradnji, ali i preduslovom povećavanja produktivnosti rada.¹⁶ Opismenjavanje je tako, u očima vlasti, predstavljalo daleko složeniji proces od prvog sricanja slova i nevestog čitanja. Novo političko (pre)vaspitanje, ali pre svega nacionalno pomirenje, zahtevalo je već u prvim susretima sa pismošću neprestano naglašavanje da je „bratstvo naroda u Jugoslaviji, cementirano krvlju svih naroda u zajedničkoj borbi, pod vodstvom najboljeg sina svih naroda, maršala Tita“.¹⁷ Dalje prosvetljenje svršenih tečajaca, kako obrazovno, tako i ideološko, trebalo je da nastave čitalačke grupe¹⁸ koje su prema sadržaju rada zapravo predstavljale „marksističke kružoke“¹⁹ Otpori prosvetnim naporima vlasti bili su veliki, pa seoski živalj nije bilo ni malo lako privoleti da se priključi tečaju. Stoga su od lokalnih aktivista organizovane „ekipe za ubeđivanje“ koje su krstarile selima i nagovarale analfabete da krenu sa učenjem.²⁰ Čvrsto ukorenjene predrasude stanovnika da su za opismenjavanje prestari, neinteresovanje i nedostatak motivacije, vlasti su uglavnom bezuspešno pokušavale da razbijaju angažovanjem sveže opismenjenih kursista koji bi sopstvenim primerom posvedočili „kako nikad nije kasno“ posvetiti se naobrazbi.²¹ Kako je nužno i neizbežno opismenjavanje srpskog sela sve više popimalo obrise isključivo političkog cilja – napori i metodi na njegovom ostvarivanju su sve potpunije podsećali na čistu političku agitaciju. Krutost partijskih aktivista i odsustvo svakog propagandnog senzibiliteta uticali su na to da se objašnjavanje značaja pismenosti i popularisanje knjige i opismenjavanja svede na konferencije,²² masovne skupove i ideološke parole. U proleće 1946. i 1947. godine širom Srbije – u Zrenjaninu,²³ Jagodini, Svilajncu, Čupriji, Rekovcu, Despotovcu,²⁴ Zaječaru, Negotinu, Boljevcu²⁵ i svim drugim okružnim i sreskim mestima,²⁶ držani su mitinzi protiv nepismenosti. U kreiranju atmosfere

¹⁵ VI br. 529 od 24. oktobra 1945, AS, 183-VI-1.

¹⁶ Uputstva za rad na suzbijanju nepismenosti na teritoriji Srbije, Vojvodine, Kosova i Metohije, AJ, 313-11-38.

¹⁷ VI br. 529 od 24. oktobra 1945, AS, 183-VI-1.

¹⁸ VI br. 8 od 3. januara 1946, AJ, 313-11-38. V. i „Шта је потребно за добар рад читалачке групе“, *Млади борац*, 20. март 1947.

¹⁹ Godišnji izveštaj AFŽ-a Srbije za 1949. godinu, AJ, 141-13-70.

²⁰ Br. 419 od 12. februara 1946, AS, G 183-VI-2.

²¹ Br. 6662 od 14. decembra 1945, AJ, 313-11-37.

²² V. br. 2677 od 15. februara 1946, AS, G 183-VI-2.

²³ Izveštaj o mitinzima održanim 22. aprila 1946. povodom borbe na suzbijanju nepismenosti, AS, G 183-VI-3.

²⁴ Mitinzi protiv nepismenosti, AS, G 183-VI-3.

²⁵ *Глас Народног фронта Србије*, 29. април 1946.

²⁶ Br. 11111 od 1. aprila 1947, AS, G 183-VI-5. V. i „Велики митинзи учесника аналфабетских течајева у Народној Републици Србији“, *Глас Народног фронта Србије*, 25. април 1946.

režirane spontanosti glavnu ulogu su imale lokalne vlasti koje su, shodno preciznim uputstvima prosvetnog vrha, dobile zadatak da na mitinge okupe „najšire mase“, pripreme transparente i zastave i čitavom okupljanju daju „najsvečaniji ton“. ²⁷ Kako su brojni neuki i osioni funkcioneri narodnih odbora svaku, pa i prosvetnu aktivnost svodili na ravan plana, cifara i formalnog ispunjavanja planskih zadataka, nepismeni seljaci su „u izvesnim slučajevima“ čak i primoravani da dolaze na analfabetske tečajeve! ²⁸ U srezovima beličkom i knjaževačkom, sve one koji bi se usudili da se ogluše o naredbe vlasti i odbili da dođu na kurs čekala je kazna. Pod pritiskom su bili i lokalni funkcioneri, pa je sekretar ćelije u selu Šetonje, nedaleko od Petrovca na Mlavi, morao potpisati obavezu da će u toku 1948. godine iskoreniti nepismenost u svom selu. Stoga je, da i sam ne bi bio pozvan na odgovornost, kaznio dvojicu meštana sa deset dana prinudnog rada jer nisu poslali svoje žene na tečaj! ²⁹ Ipak, rezultati nagovaranja i velikih propagandnih akcija bili su ispod očekivanja, budući da su seljaci, čak i kada bi pristali da dođu na tečaj, brzo gubili volju i interesovanje, pa su se grupe osipale i pre nego što bi istinski prosvetni rad i otpočeo. ³⁰

Kampanja masovnog opismenjavanja počela je odmah po oslobođenju, a tečajevi su smenjivali jedan drugi, pa je do 1950. godine samo u Srbiji organizovano čak 67.548 analfabetskih kurseva ³¹ kroz koji je prošlo 1.136.535 ljudi. Veliki brojevi i na oko impozantni rezultati, vešto su skrivali pravu prirodu prosvetnog rada. Čak i prema zvaničnim statistikama, završni ispit je položilo svega 68% nepismenih, ³² a veliki deo njih jedva da je bio kadar da nešto samostalno pročita i napiše. ³³ Štaviše, dešavalo se da pojedinci, poput mladića u šarplaninskom srezu, i po nekoliko godina pohađaju razne analfabetske tečajeve, a da i dalje ne znaju da čitaju i pišu! ³⁴ U želji da što pre „reše“ problem analfabetizma, lokalni organi vlasti nisu prezali ni od „ulepšavanja“ zvaničnih statistika, pa je u istim srezovima često menjan broj nepismenih „bilo usled odlaska, bilo usled netačne evidencije ili nekih drugih razloga“. ³⁵ Rad na prosvetivanju i opismenjavanju se stoga svodio na „trku za ciframa“, ³⁶ formalne uspehe i prividne rezultate, prebacivanje zamišljenih normi i obilje propagandnih novinskih članaka koji su veličali domete novog, socijalističkog „obrazovanja“. Revolucionarno nestr-

²⁷ V. Br. 11111 od 1. aprila 1947, AS, G 183-VI-5.

²⁸ Zapisnik sa sastanka odeljenja za propaganda i agitaciju, održanog na dan 11. oktobra 1949. u deset časova, AJ, 317-76.

²⁹ Kulturno-prosvjetni rad, AJ, A CK SKJ, VIII, II / 8-a-12 (k 29).

³⁰ Br. 419 od 12. februara 1946, AS, G 183-VI-2; Izveštaj po pitanju opismenjavanja, AS, G 180-VI-fascikla za 1950, broj 2102-41 112.

³¹ Analfabetski tečajevi i predavači u njima, AJ, 317-50-73. Lj. Dimić, *Agitprop kultura: agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*, Beograd 1988, 92.

³² Polaznici i opismenjeni na analfabetskim tečajevima, AJ, 317-50-73.

³³ O propagandnom-kulturno-prosvetnom radu, AJ, 141-14-77.

³⁴ Izveštaj o ideološko-političkom radu Narodne omladine na Kosovu i Metohiji, AJ, 114-385.

³⁵ Izveštaj o radu na suzbijanju nepismenosti, AJ, 142-132-651.

³⁶ AJ, 142-46-160.

pljenje i modernizacijski zanos, želja i potreba da se zaostalo agrarno društvo u svega nekoliko godina potpuno preobrazi, ali i stvori novi „socijalistički“ čovek, uticali su na vlasti da se u svim sferama delovanja, pa i u prosvetivanju, opredele za širinu i masovnost, umesto za temeljan i sistematičan rad koji bi davao sporije, ali i znatno kvalitetnije rezultate. Bez dovoljno prosvetnih radnika i sredstava za nabavku potrebnog školskog materijala,³⁷ sa malo motivisanih i za istinski rad zainteresovanih polaznika, lokalni partijski aktivisti su otvarali analfabetske kurseve širom Srbije, po selima, zaseocima, na radnim akcijama i u vojsci, ne vodeći ni malo računa o realnosti i stvarnim mogućnostima. Kvalitet kurseva je stoga bio slab, a dešavalo se i da glavni „predavači“ na tečajevima budu „pioniri“ – dečaci koji su se i sami tek učili tečnom čitanju i pravilnom pisanju.³⁸ Oskudno znanje, ali i slabo korišćenje naučenog, uticalo je da za svega nekoliko meseci ili godinu dana i veliki broj „opismenjenih“ zaboravi slova.³⁹ Početni prosveteljski entuzijazam je vremenom splašnjavao, budući da su se partijski čelnici morali angažovati na „prioritetnijim“ zadacima – obračunu sa pristalicama Staljina, prisilnoj kolektivizaciji, obaveznom otkupu i posustaloj industrijalizaciji. Broj održanih tečajeva i formalno opismenjenih stanovnika rastao je iz godine u godinu, sve do jeseni 1948. godine kada je, verovatno najviše zbog spoljnopolitičkih komplikacija, broj kurseva iznenada prepolovljen,⁴⁰ da bi tokom 50-ih godina rad na suzbijanju analfabetizma faktički zamro.⁴¹

Paradoksalno, partijska prosvetna politika ne samo da je bila nesistematična, površna i manjkava, već i krajnje nedosledna. U vremenima masovnih analfabetskih tečajeva i propagandnih kampanja, tiho i neprimetno, iz godine u godinu, što zbog konzervativizma, što zbog neprosvećenosti, a nešto i usled siromaštva, regrutovani su novi nepismeni iz redova za školu dorasle dece, mahom devojčica, koja zbog otpora roditelja nisu ni pohađala (obaveznu) nastavu.⁴² Štaviše, zbog poljskih radova ili drugih „prećih“ obaveza veliki broj mališana je često izostajao sa časova.⁴³ Proklamovani ciljevi o nužnostima opismenjavanja i podizanja kulturnog nivoa stanovništva u prvoj posleratnoj deceniji su tako mimoilazili veliki broj dece, odnosno upravo one koji su i jedino imali šansu i priliku da steknu potpunu pismenost, umesto polovične i privremene koja je nuđena na ubrzanim tečajevima. Odsustvo istinskog razumevanja važnosti redovnog ško-

³⁷ Br. 2677 od 25. februara 1946, AS, G 183-VI- 2; Br. 1194 od 27. decembra 1945, AS, G 183-VI-2.

³⁸ Izveštaj instruktorske ekipe Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije o obilasku partijskih organizacija na Kosmetu, Beograd 14. juli 1949, A JBT, KMJ-II-3-a-2 / 20.

³⁹ AJ, 317-76.

⁴⁰ Izveštaj o radu na suzbijanju nepismenosti, AJ, 142-132-651.

⁴¹ Neka pitanja kulturno-prosvetnog rada na selu, AJ, 114-96; Problemi prosvetivanja sela, AJ, 142-68-223.

⁴² Statistike pokazuju da je pre završetka IV razreda čak oko trećina dece napuštala školovanje (1948 /49–39,5%; 1949/1950–36%; 1950/51–33,5%; 1951/1952–31, 1%; 1952/1953–27, 9% i 1953/1954–22,3%); O nepismenosti, AJ, 141-15-82.

⁴³ O udžbenicima i nastavi, AJ, 317-50-73.

lovanja, ali i ideološki i politički podtekst prosvjećivanja, uticalo je na lokalne čelnike da mnogo više pažnje i energije posvećuju organizovanju analfabetskih kurseva nego uključivanju dece u osnovni obrazovni sistem. Stoga su pojedini narodni odbori i političke organizacije ostajali potpuno ravnodušni i nemi prema dečijem nepohađanju ili neredovnom pohađanju nastave. Izostajale su i zakonom predviđene sankcije, a i prilikom pozivanja nemarnih roditelja na odgovornost, kazne jedva da su bile i simbolične – opomena, ukor i tek po neka novčana kazna.⁴⁴ Tako su u dominantno agrarnom društvu u kome su pismenost i znanje malo cenjeni i još manje upotrebljavani, a formalni nosioci prosvjećivanja bili i sami nedovoljno prosvjećeni, rezultati opismenjavanja, čini se, bili još skromniji od uložениh napora. Čak su i manjkave zvanične statistike, koje su prikrivale stvarnu pismenost „opismenjenih“, bile neumoljive – stopa nepismenosti je sa 26,8% u 1948. godini pala na 26% u 1953. Izvesnog napretka je ipak bilo budući da je broj analfabeta, u odnosu na međuratno doba, značajno smanjen.

Suzbijanje analfabetizma predstavljalo je prvi u nizu metoda, ali i neophodnih preduslova za kulturno, ali i političko, podizanje sela i seljaštva i oblikovanje novog, ideološki (pr)osve(š)ćenog, „socijalističkog“ čoveka. „Ako nema čitaonica, ne možemo seljaka ni vaspitati. To je osnova od koje treba da pođemo na selu“, pisalo je u jednom izveštaju.⁴⁵ Stoga su, osim opismenjavanja, približavanje knjizi, otvaranje biblioteka, predavanja i prikazivanje prvih filmova činili osnovu partijsko kulturno-prosvetnog rada među seoskim življem. Isti obrasci rada, primetni u svakoj partijskoj aktivnosti, neprestano su ponavljani. Umesto prilagođavanja prosvetnih oblika i metoda kulturnom nivou svakog regiona svuda su, kao po nekom pravilu, makar i formalno, osnivane iste kulturne ustanove. Takva (pre)široka prosvetna politika je bila rezultat stavova i težnji državnog vrha, pa je svako, čak i higijenski potpuno zaostalo selo, u skladu sa uputstvima agitpropa moralo imati svoje „kulturno-prosvetno društvo“.⁴⁶ Preambiciozne zamisli i nerealni partijski snovi o sveobuhvatnom kulturnom preporodu sela zamagljivali su realnu situaciju i uticali da se u naporima za ostvarivanje nemogućih rezultata ne postigne čak ni ono moguće. Zanemarujući ili pak ne shvatajući činjenicu da je jedino upornim, predanim i temeljnim prosvjećivanjem moguće pođići nivo i kvalitet života najvećeg dela srpskog seljaštva, državne vlasti su pokušavale da neuke seljake na prečac pretvore u pasionirane čitaoce i svestrane amate-re. Stoga je, umesto sistematskog higijensko-zdravstvenog prosvjećivanja i istinskog opismenjavanja, neophodnog u velikom broju seoskih sredina, mladež masovno podsticana na učešće u folklornoj grupi ili dramskoj sekciji, pri čemu se zaboravljalo da „ne može svaki omladinac da igra, glumi, duva u trubu ili svira“.⁴⁷

⁴⁴ Problemi prosvjećivanja sela, AJ, 142-68-223.

⁴⁵ AJ, AC SKJ, VIII, II / 4-d-4.

⁴⁶ O agitaciono-propagandnom radu na selu, AS, Đ2-13-10.

⁴⁷ Stenografske beleške sa sastanka na kome se diskutovalo o zapažanjima u radu Narodne omladine održanog 16. aprila 1952, AJ, 114-58.

Domovi kulture, čije se otvaranje predviđalo u gotovo svakom selu, trebalo je da po ugledu na sovjetsko iskustvo i praksu postanu svojevrsna sedišta kulturno-prosvetnog rada. Prenebregavanje vlastitih mogućnosti i nekritičko ugledanje na prvu zemlju socijalizma dovelo je do stvaranja „idealnih“ prosvetnih modela i utopijskih zamisli. Iako su savezne vlasti upozoravale da kao dom kulture, ukoliko nema boljih uslova, može poslužiti i neka baraka ili kakva soba, provizorna rešenja nisu bila po volji i ukusu srpskih prosvetnih organa. U revolucionarnom zanosu, godinu dana po oslobođenju snevalo se o građenju kompletnih zgrada pod čijim krovom bi se našle i dvorana za priredbe, biblioteka, čitaonica, prostor za konferencije i sastanke, sala za telesno vaspitanje sa svlačionicama, tuševima i „narodnim kupatilom“. Stoga je predlagano da se pristupi izgradnji „pravih domova kulture“, koje je do 1949. godine trebalo podići u svim okružnim mestima, a zatim, u skladu sa materijalnim prilikama, širenju njihove mreže na varoši i sela.⁴⁸

Ekonomska zbilja je uticala da se sa otvaranjem provizornih kulturnih domova po seoskim kućama i školskim učionicama nastavi,⁴⁹ u skladu sa novim uputstvom republičkog ministarstva u kome je nagla[eno da se sedišta prosvetne delatnosti po selima mogu smeštati i u neadekvatne i nenamenski sagrađene zgrade.⁵⁰ Ipak, privremeno napuštanje arhitektonskog ideala i otvaranje prosvetiteljskih ustanova u nenamenski podignutim objektima, nije značilo odustajanje od njihove preširoko i preambiciozno zamišljene misije. Stoga je predviđeno da svaki dom kulture ima „sekcije preko kojih bi se odvijao čitav kulturno-prosvetni rad“ – „narodni univerzitet, narodnu knjižnicu i čitaonicu, diletantsku grupu, horšku i muzičku sekciju, tečajevе, usmene i zidne novine, šahovsku sekciju“.⁵¹

Konsolidovanje političkih prilika, završetak obnove ali i razvijanje socijalističkog zadrugarstva, uticali su na obnavljanje prvobitnih ideala. Upravo kao i u ostalim društvenim sferama, partijski zanos, modernizacijski snovi i velika želja da se neprestano pomeraju granice mogućeg i ostvarivog – uticali su da se tokom 1947. godine po selima širom Srbije i Jugoslavije pristupi izgradnji velikog broja zadružnih domova.⁵² O materijalnim mogućnostima ni ovoga puta nije se vodilo računa – čak je i najmanji tip zadružnog doma trebalo da ima salu sa pozornicom, kabinu za smeštaj kino-aparature i biblioteku sa radio-aparatom. Preambiciozni planovi, snovi o ideološkom (pre)vaspitanju, kulturnom napretku i socijalističkoj renesansi kao da nisu imali granica, pa su u velikim vođanskim selima građeni domovi sa šest i više kulturno-prosvetnih prostorija!⁵³ O razme-

⁴⁸ Broj 2009 od 5. oktobra 1946, AS, G 183-VI-4.

⁴⁹ Godišnji izveštaj o kulturno-prosvetnom radu Prosvetnog odeljenja ONO Čačka od 19. februara 1947, AS, G 183-VI-fascikla za 1946 br. 1-1000; Izveštaj o radu na narodnom prosvetivanju, AS, G 183-VI-1.

⁵⁰ Uputstvo o reorganizaciji kulturno-prosvetnog rada, AS, G 183-VI-5.

⁵¹ Isto.

⁵² Neka pitanja kulturno-prosvetnog rada na selu, AJ, 114-96.

⁵³ „Задружни домови као седишта културно-просветног развоја села“, *Политика*, 6. октобар 1948.

rama kampanje za podizanje zadružnih domova, ali i svojevrsnom fanatizmu socijalističkih graditelja, svedoči i činjenica da je u Srbiji započeta izgradnja čak 1.597 seoskih zadružnih domova, od čega su potpuno dovršena 602 doma.⁵⁴ Ogromna finansijska sredstva utrošena u konstrukciju nedovršenih zgrada su propadala, materijal je nemilosrdno razvlačen, dok su izgrađeni delovi objekata trunuli, nezaštićeni od kiše i zuba vremena.⁵⁵ Nesklad između želja i finansijskih mogućnosti, ali i stvarnih potreba i interesovanja seljaka, uticao je da i mali broj podignutih domova zaista bude korišćen u prosvetne svrhe.

Zbog velike zaostalosti i materijalnih prilika, republičke prosvetne vlasti su smatrale da težište kulturnog rada u velikom broju sela treba da bude na popularisanju knjige, pre svega preko biblioteka i čitaonica.⁵⁶ Iza na izgled plemenitih nastojanja za produbljivanjem pismenosti, krile su se i otvorene propagandno-političke ambicije. Na knjigu se gledalo kao na „sredstvo revolucije“,⁵⁷ pa su poželjne i za selo prikladne bile samo „dobre knjige“ „velike vaspitne vrednosti“ koje nisu, poput onih „rđavih“, „kulturno unazađivale“, uticale na širenje „poroka, zabluda i predrasuda“ odvlačeći „mase od stvarnog života i konstruktivnog rada u zajednici“.⁵⁸ Novo doba je moralo početi od socijalističke revolucije i njenih revolucionara, pa je i prosvetavanje i kulturno podizanje imalo obeležje potpunog i nepovratnog ideološkog obračuna sa starim kulturnim tradicijama i nasleđem. Stoga je smisao za „istinsko umetničko stvaralaštvo, estetsko moralno uzdizanje i opšte obrazovanje“⁵⁹ u prvim posleratnim godinama na selu „razvijan“ uglavnom putem sledećih naslova – „Armija – odbrana tvoja“, „Njih je odgajila zemlja Sovjeta“, „Izgradnja nove Jugoslavije“, „Graditeljima sa omladinske pruge“, „Pesme iz narodnooslobodilačke borbe“, „Lenjinova majka“, „Petogodišnji plan“, „Snaga kolhoznoг sistema“, „Seljačke radne zadruge“,⁶⁰ „Kako se kalio čelik“, „Slučaj Andrije Hebranga“⁶¹ i slično. Propagandni novinski članci,⁶² brošure o kolhoznicama, priče iz rata i obnove,⁶³ prema partijskim shvatanjima i zamislama, činili su štivo pogodno za ideološko vaspitanje. Pokrenuta je i velika izdavačka delatnost za selo, kojom su se najviše bavila zadružna preduzeća. Uprkos imponantnom broju naslova štampanih u ukupnom tiražu od čak 3.265.000 primeraka, ponuđene knjige, koje su mahom na više stotina strana obrađivale stručne teme iz poljoprivredne proizvodnje, nisu bile ni interesantne ni prilagođene potencijalnim seoskim čitaocima. Najpotrebnija literatura – higijensko-

⁵⁴ Problemi prosvetavanja sela, AJ, 142-68-223.

⁵⁵ Neka pitanja kulturno-prosvetnog rada na selu, AJ, 142-68-219.

⁵⁶ Uputstvo o reorganizaciji kulturno-prosvetnog rada, AS, G 183-VI-5.

⁵⁷ Н. Милићевић, *Грађански орман за књиге. Културно наслеђе и обликовање новог идентитета српског друштва 1944–1955*, Токови историје, 3, 2006, 127.

⁵⁸ Organizovanje i vođenje nadzora na petparačkom literaturom, AJ, 313-11-37.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ *Са изложбе књига у селима земунског среза. Књига у селу*, Борба, 14. април 1948.

⁶¹ Problemi kulturno-prosvetnog rada, AS, Đ2-13-2.

⁶² V. AJ, AC SKJ, VIII, II / 4-d-4.

⁶³ Plan rada propagandne sekcije AFŽ-a, AJ, 141-14-72.

zdravstvene brošure jedva da su štampane,⁶⁴ a izostale su narodne pesme i pripovetke. Popularno štivo, pustolovni romani, ali i lakši sadržaji iz nacionalne književnosti, najprijemčiviji novoj čitalačkoj publici, nisu bili po volji i ukusu partijskih ideoloških čistunaca. Uprkos delimičnoj demokratizaciji prilika u društvu, svest o potrebi političke i društvene angažovanosti književnih sadržaja nije napušтана. Tako se na udaru kritike našla i poezija Milorada Petrovića. „Kakva je to slika srbijanskog sela na početku ovog veka?“, pitali su se partijski delatnici. „Otužna ljubavna lirika jarana, dragana, moma i dilbera, cura i didija, koja skriva od čitalaca onaj teški život seljaka na početku 20. veka“. Ne bi li se ispunila ideološka misija knjige i književnosti, predlagano je da se u predgovorima „sa marksističkog stanovišta“ daje ocena dela jednog pisca, pravca kome je pripadao i vremena u kome je živeo.⁶⁵

Kako bi politički i socijalno aktuelni naslovi što pre našli mesto u seoskim domovima, vlasti su organizovale putujuće izložbe, prigodne nedelje knjige, upriličavale zajednička čitanja i čitalačke konferencije, a pre svega masovno otvarale čitaonice i biblioteke po selima i zaseocima. Impozantne statistike su i ovaj put vešto prikrivale realnost. Nedostatak prostorija, mali i neprikladan knjižni fond, izostajanje istinskih napora u pravcu popularizacije čitanja, ali i suštinska nezainteresovanost organa vlasti za rad i sudbinu preko noći otvorenih biblioteka i čitaonica – bili su samo neki od razloga njihovog nedovoljnog ili nikakvog korišćenja. O nemaru i nebrizi državnih i lokalnih prosvetnih organa svedočila je i činjenica da se ni tokom 1954. nije precizno znalo ni koliko je tačno biblioteka otvoreno po selima, a još manje broj onih koje su zaista bile u funkciji.⁶⁶

Tako je i ovom prilikom do izražaja dolazila žalosna i nebrojeno puta „isprobana“ partijska praksa privremenih i površnih modernizacijskih napora. Briga o prosvetivanju sela i seljaštva svedena je isključivo na napor da se podigne bilo kakav objekat kulture, premaši zacrtani plan ili pak ispune (lažirane) statistike. Neukost samih nosilaca prosvetivanja uzimala je svoj danak. „Ljudi imaju mnogo inicijative“, stajalo je u jednom izveštaju – „prikupe novac, kupe knjige, smeste ih u orman ili policu, proglase da je otvorena nova knjižnica, ali posle o tome niko ne vodi računa“. Rezultati ovakve prosvetne politike na selu su stoga morali da budu porazni – seoski živalj za čitanje nije mario,⁶⁷ veliki broj seoskih knjižnica je postojao „samo na papiru“, dok je bibliotekom katkad nazivan samo po koji orman sa knjigama koje je, van domašaja eventualnih čitalaca, „čuvalo

⁶⁴ Seoska omladina od zajedničkog kongresa SKOJ-a i Narodne omladine do danas, AJ, 114-95.

⁶⁵ Knjiga za selo, AJ, 142-68-224.

⁶⁶ Neka pitanja kulturno-prosvetnog rada na selu, AJ, 114-96.

⁶⁷ O stavu i zainteresovanosti seoskog življa za čitanje najbolje svedoči primer iz Orašca, inače relativno naprednog šumadijskog sela. Kako u ovom naselju ni 50-ih godina nije bilo struje, seljaci su smatrali „da je petrolej suviše skup da bi mogao da se troši na čitanje“. (Dž. Halpern, *Srpsko selo. Društvene i kulturne promene u seoskoj zajednici 1952-1987*, Beograd 2006, 81).

neko lice⁶⁸. U vremenu u kome je prosvetnim odeljenjima narodnih odbora trebalo „objasniti značajnu ulogu biblioteka“ u prosvjećivanju,⁶⁹ ne čudi da su knjižnice, kao po nekom pravilu, smeštane u učiteljske stanove,⁷⁰ druge nepodesne prostorije ili su pak zatvarane kako bi se u zgrade uselile krčme i magacini.⁷¹ Dešavalo se da u čitavom selu niko nije znao da kaže gde se knjižnica, evidentirana u srezu, nalazi.⁷² Entuzijazam i briga za širenje knjige i pismenosti kod lokalnih vlasti prestajali su čim bi selo dobilo svoju biblioteku, a popularizacija knjige, a neretko i vođenje same knjižnice padali su na pleća već ionako preopterećenih učitelja.⁷³

U takvoj društvenoj klimi, uprkos deklarativnim zalaganjima, obećanjima i konferencijskim istupanjima partijskog kadra, prosveta i prosvjećivanje su po realnom uticaju i pripisanom značaju gotovo uvek zauzimali poslednje mesto, naročito u malim i kulturno zaostalim sredinama. Prostorije knjižnica su često upotrebljavane u druge svrhe – za predvojničku obuku, pelcovanje, magacioniranje zadružne robe. Nepostojanje kontinuiteta u radu, ali i potpuna neukost bibliotekara uticali su da se sa teškom mukom stečena seoska čitalačka publika osipa.⁷⁴ O nebrizi i nemaru vlasti svedočilo je i odsustvo adekvatnih zakonskih rešenja, pa je status biblioteka u pogledu osnivanja i upravljanja bio šarenolik. U sastavu narodnih odbora, kulturno-prosvetnih društva, zadruga, škola ili domova kulture,⁷⁵ biblioteke su bile materijalno neobezbeđene i prepuštene tavorenju. Stoga su mnoge knjižnice, kako seoske tako i gradske, tokom 50-ih godina morale da budu zatvorene usled nedostatka sredstava za njihovo izdržavanje. Dešavalo se čak da se sredstva budžetom i obezbede, ali da se umesto za knjige upotrebe u sasvim druge svrhe. Na finansijsku pomoć i podršku mogle su računati mahom biblioteke u većim mestima, središtima opština, ali su i tu prilike bile daleko od idealnih jer se dešavalo da dodeljena sredstva ne mogu da pokriju ni honorar knjižničara.⁷⁶

Odsustvo bilo kakve sistematske prosvetne politike, otvaranje biblioteka tek da bi se moglo reći da su otvorene i izražena agitaciono-propagandna uloga knjige onemogućavali su istinsko približavanje čitanja neukom seoskom življu koji za pismenost i kulturu i onako previše nije mario. Što zbog ideološke zaslepljenosti, što usled neznanja, nemara i nebrige, prosvetni poverenici pri izboru knjiga nisu vodili ni najmanje računa o ukusu i mogućnostima seoskih čitalaca, zainteresovanih pre svega za narodne pesme, Kočićeve, Glišićeve i Lazarevićeve

⁶⁸ Stanje biblioteka i knjižnica, AJ, 142-46-162.

⁶⁹ Komitet za kulturu i umetnost pri vladi FNRJ, -10-38.

⁷⁰ Izveštaj o kulturno-prosvetnom radu u 1949. godini, AS, Đ 6-3.

⁷¹ Neka pitanja kulturno-prosvetnog rada na selu, AJ, 114-96.

⁷² Knjiga za selo, AJ, 142-68-224.

⁷³ Izveštaj ekipe CK o stanju kulturno-prosvetnog rada u Titovom Užicu, Rankovićevu, Valjevu i Loznicu, AS, Đ2-13-11; Knjiga za selo, AJ, 142-68-224.

⁷⁴ Knjiga za selo, AJ, 142-68-224.

⁷⁵ Stanje javnih biblioteka u Srbiji, AJ, 142-51-179.

⁷⁶ Knjiga za selo, AJ, 142-68-224. V. i Stanje javnih biblioteka u Srbiji, AJ, 142-51-179.

pripovetke, Stevana Jakovljevića⁷⁷ i Janka Veselinovića, Pelagićevo „Umovanje zdravog razuma“, ali i za romane „Prohujalo sa vihorom“ i „Orkanski visovi“. Najveći broj seoskih biblioteka raspolagao je tek simboličnim fondom,⁷⁸ katkad od svega 50–60 knjiga, uglavnom popunjenim naslovima konfiskovanim od „narodnih neprijatelja“,⁷⁹ poklonima ili slučajnim pribavljanjem knjiga. Na prašnjavim policama seoskih knjižnica suvereno su vladali Marksovi, Engelsovi i Lenjinovi radovi,⁸⁰ ali i (neočišćena) Staljinova dela.⁸¹

Nesistematičnost u radu, formalno otvaranje velikog broja ustanova kulture, a zatim i njihovo prepuštanje sreći i sudbini, još jednom je moralo rezultirati potpunim krahom državne prosvetne politike. Rasipanje sredstva i stihijska gradnja zadružnih domova – velikih betonskih konstrukcija koje su godinama stajale nedovršene, zamenila je (pre)stroga štednja koja je, umesto da sačuva, upropaštavala i ono što već postoji. Stoga i one malobrojne seoske biblioteke koje su u prvoj posleratnoj deceniji uspele da privuku čitalačku publiku i postanu središta kulturno-prosvetnog rada na selu, zbog dugogodišnjeg neobnavljanja knjižnog fonda više nisu imale šta da ponude svojim čitaocima.⁸²

U vremenu u kome je jedino bilo bitno ispuniti plan, najveći deo aktivnosti u cilju kulturnog podizanja i prosvetavanja neukog seoskog življa svodio se na političku agitaciju i izgradnju nefunkcionalnih zadružnih domova. U novopodignutim objektima, seoske gostionice, radionice, prodavnice i poljoprivredni magacini, administrativne prostorije ali i stanice milicije, dobijale su prednost nad čitaonicama i bibliotekama. Zapušteni i neuređeni, domovi su predstavljali ogledalo onih koji su se o njima brinuli. Nestručni i neuki lokalni partijski aktivisti ne samo da nisu ulagali ni malo napora da unaprede kulturu življenja u svojoj sredini, a meštane zainteresuju za sticanje novih znanja, već su iseljavali čitaonice kako bi slobodne prostorije izdavali ili pak u njih smeštali suve šljive.⁸³ U takvim okolnostima kulturno-zabavni život, čak i u onim selima u kojima je dom bio podignut, jedva da je i postojao.⁸⁴ Po neko na brzinu sastavljeno političko

⁷⁷ Demokratizacija našeg kulturnog života, AS, Đ2-13-12; Referat Dušana Petrovića Šaneta na III plenumu CK KP Srbije od 28. januara 1950, AS, Đ2-2 (Plenumi)-2. V. i Izveštaj ekipe CK o stanju kulturno-prosvetnog rada u Titovom Užicu, Rankovićevu, Valjevu i Loznici, AS, Đ2-13-11.

⁷⁸ Prema podacima iz 1959. biblioteke sa fondom do 1.000 primeraka (ne naslova već svih primeraka) činile su 76% svih javnih biblioteka. Više od 5.000 knjiga imalo je tek 4,7% biblioteka. – Struktura javnih biblioteka, AJ, A CK SKJ, VIII, VI / 2-g-4 (k 37).

⁷⁹ Br. 222 od 6. februara 1946, AJ, 313-11-38.

⁸⁰ Referat Dušana Petrovića Šaneta na III plenumu CK KP Srbije od 28. januara 1950, AS, Đ2-2 (Plenumi)- 2.

⁸¹ Informacije o nekim pitanjima zadrugarstva u Vojvodini, Hrvatskoj i Sloveniji, AJ, A CK SKJ, XV-1/ 153.

⁸² Knjiga za selo, AJ, 142-68-224.

⁸³ Neka pitanja kulturno-prosvetnog rada na selu, AJ, 114-96.

⁸⁴ Br. 1 497 / 1-1956, AJ, 142-68-223.

predavanje,⁸⁵ skeč lokalne dramske sekcije, zastareli film ili pak kolektivno slušanje društveno angažovanih radio-emisija⁸⁶ predstavljali su čitavu „kulturnu“ ponudu nesuđenih seoskih prosvetnih sedišta. Međutim, mnogo više od kulturnog mrtvila i stagnacije prosvetnog rada, Partiju je zabrinjavala politički i društveno neangažovana zabava poput folklora, jevtinog smeha i lake razonode putem skečeva – „Brijanje na suvo“, „Neverna žena mužu“, „Zbrka oko teleta“, „Neposlušni Ćira“ i sličnih. Umesto „nezdrave težnje za smehom po svaku cenu“, od kulturnih društava se očekivalo da pođu od „perspektive socijalističkog preobražaja sela“,⁸⁷ u svoje programe uvrste „vaspitne“ sadržaje, objasne značaj radnih zadruga i „stalno raskrinkavaju špekulante koji sabotiraju zadrugarstvo“.⁸⁸

U atmosferi neprestanog veličanja rada i insistiranja na korisnosti i angažovanosti svake, pa i najneznačajnije društvene aktivnosti, prepuštanje folkloru i uživanje u tradicionalnoj seoskoj razonodi budilo je sećanja na narodne tradicije, „staro“ društvo i „stare“ vrednosti, koje je prema partijskim uverenjima trebalo što pre iskoreniti. Paradoksalno, osim ideološkog neslaganja, u nezadovoljstvu pojedinih partijskih delatnika siromašnim i svedenim kulturno-zabavnim životom na selu krio se još jedan, gotovo elitistički motiv. Poneseni zamisliva o svojevrsnoj socijalističkoj kulturnoj renesansi, rastrzani između snova i mogućnosti, partijski čelnici su pokušavali da selu, sa koga su se i dalje regrutovali novi analfabeti, ponude „visoku kulturu“ – iskorene sklonosti seljana ka jevtinoj šali i razonodi i zamene „bezvredne skečeve ozbiljnom dramom“, savremenim horovima i klasičnom muzikom!⁸⁹

Pogrešene procene i utopistička stremljenja su umesto željenog ubrzanja doprinosila stagniranju i kočenju modernizacijskih promena, ali i jačanju otpora. Politička ostrašćenost i dogmatska zaslepljenost, predanost ideološkom prosvetivanju umesto istinskom kulturnom podizanju, površnost, neelastičnost i nesistematičnost u prosvetnom radu, nepostojanje prioriteta i odsustvo fokusiranosti, neuk i neprosvećen birokratski aparat, insistiranje na krupnim rezultatima umesto na malim pomacima, ali i zadovoljavanje formalnim uspesima – sve je to uslovljavalo rasipanje energije i entuzijazma. Prva posleratna decenija je tako u prosvetnom, ali i u svakom drugom smislu, predstavljala doba propuštenih šansi, uzaludnih napora i finansijskog rasipanja u kome postignuti rezultati, u nesrazmeri sa uložnim trudom, nisu mogli zadovoljiti ni nosioce pokrenute društvene transformacije, a kamo li njihove ideološke neistomišljenike i protivnike.

⁸⁵ Problemi kulturno-prosvetnog rada na selu, AS, Đ 2-13-2.

⁸⁶ V. Problemi u vezi narodnog prosvetivanja, AJ, 313-11-39.

⁸⁷ AJ, A CK SKJ, II / 8-a-4 (k 29)

⁸⁸ Analiza kulturno-zabavnog života među seljacima, AJ, 114-96.

⁸⁹ Neki materijali o kulturno-prosvetnoj aktivnosti Narodne omladine Srbije, AJ, 114-97.

Ivana Dobrivojević

EDUCATION IN THE SERVICE OF THE IDEOLOGY.
THE GOVERNMENTAL EDUCATIONAL EFFORTS IN SERBIAN
VILLAGE 1945–1955

Summary

According to the dogmatic Party visions and ideals, the complete transformation of the „old“ society and creation of the new, „socialist“ man could not be imagined without the „eradication of the ideological remains of capitalism“ and education of the masses in the new, socialist spirit. Thus, the education was supposed to be ideologically suitable and politically engaged. In such an atmosphere, the Party officials were only concerned about the formal fulfillment of the quotas delivered by the Five Year Plan. Literacy courses were organized all across Serbia and the local authorities were encouraged to organize competitions among villages in the number of opened libraries, reading rooms and cooperative houses. Due to the utopian assessments, dogmatic beliefs and the lack of financial resources, the results of the educational policy in the first postwar decade were poor. Despite the official rhetoric of the Party leaders, educational efforts were never systematic. In spite of the impressive number of organized courses most of the illiterate villagers never learned how to write. Moreover, the illiteracy was widespread among the youngsters, since some of the parents refused to send their children, especially girls, to school. In such conditions, due to the lack of interest, negligence or financial difficulties, most of the newly open libraries were closed or „adapted“ into the village inns or warehouses.